

Vörös Ferenc

Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából

Szombathely: Savaria University Press, 2013. 217 p. ISBN978-615-5251-17-7

*Illés Attila*¹

Vörös Ferenc a névtan elismert szakembere, a Nyugat-Magyarországi Savaria Egyetemi Központ Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének tanára. Kutatási területe a névtan, azon belül a család- és keresztnévek rendszere. A '90-es évek közepétől (1996–2005) tíz évig a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem vendégtanára. A Nyitrán eltöltött évei alatt kezdte kutatni a felvidéki család- és keresztnévek rendszerét. Először családnév témájú tanulmányai² jelentek meg, majd 2004-ben ezek összegzéseként látott napvilágot a Kalligram Kiadó gondozásában a *Családnévutak Szlovákiában* című monográfiája. Ezek után kezdett foglalkozni a szlovákiai magyar keresztnévek rendszerével, és számos tanulmány³ és előadás után jelent meg – szintén a Kalligram Kiadónál – monumentális kétkötetes monográfiája a *Nyelvek és kultúrák vonzásában* címmel. E munkájában a felvidéki kutatásai során felgyűjtött és rendszerezett négy település (Diósfőregpatony, Balony, Nagycétény és Kiscétény) történeti névföldrajzát mutatja be, mégpedig annak alapján, hogy miként hatott a szlovák/szláv nyelv a magyar névföldrajzra. Hosszas kutatómunka és számos tanulmány előzte meg legújabb monográfiáját, a *Kis magyar családnévutakat*, mely 2014 tavaszán jelent meg.

Vörös Ferenc *Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából* című könyve 2013-ban jelent meg a Savaria University Press gondozásában. A 217 oldalas műben az 1720-as országos összeírás adatait dolgozza fel, és ábrázolja térképek és táblázatok segítségével. Ahogy a bevezetőben is hangsúlyozza, ez csak egy kezdeti lépés egy majdani összefoglaló mű, a *A mai magyar családnévutak* (MMCsA) elkészítése előtt, melyen már több éve dolgozik.

A könyv hét fejezetre oszlik, melyekben a kutatás és a szerkesztés folyamán feltáruló problémákat elemzi a szerző. Nagy hangsúlyt helyez a korszerű számítógépes programokra, melyek elengedhetetlen segédeszközök a nagy mennyiségű adat feldolgozásához és térbeli ábrázolásához. Ezzel kapcsolatban a szerző nézeteit bővebben az *Adatbázis-építés és a térbeli ábrázolástechnika* című fejezetben fejti ki.⁴

Hasznos és érdekes része a könyvnek Az 1720-as összeírások című fejezet, melyben Vörös Ferenc a történeti háttér mellett az összeírással foglalkozó korábbi szakirodalmakat is górcső alá veszi, valamint foglalkozik még az adatok térbeli elhelyezkedésével és mennyiségével. Az adatok mennyiségi jellemzőjéről elmondható, hogy az 1720-as összeírás adatainak döntő többsége a mai Magyarország és Szlovákia területéről származik.

¹ Selye János Egyetem Komárom, PhD-hallgató, e-mail: illes.attila@gmail.hu

² További családnév témájú tanulmányok: *Családnévek vizsgálata négy szlovákiai községben az 1896–1999 közötti időszakban, Felvidéki családnévek onomato-dialektológiai vallomása.*

³ Vörös Ferenc néhány, utónévvel foglalkozó tanulmánya: *A névalak változásai Diósfőregpatonyban (Orechová Potôň) 1977–95 között. Az újszülöttek keresztnévének vizsgálata Diósfőregpatonyban 1977–1995 között. A közösségi névadási hagyomány továbbélése a tizenéves korosztályban*

⁴ A szerző e témával kapcsolatos további tanulmányai: *Nyelvek és kultúrák vonzásában, Mutatvány a mai magyar családnévutak előmunkálataiból, Térinformatika és névföldrajzi paradigmaváltás.*

Ez a tény első látásra meglepő lehet, de, mint Vörös Ferenc is megfogalmazta, a korabeli összeírásnak számos kritériuma volt, mely alá nem tartozott az „egész ország” területe és lakossága (az egész ország területén a történelmi Magyarországot értem). Mivel az összeírás elsősorban az adózáshoz készült (ezen lista segítségével akarták megállapítani az adóköteles lakosság számát), ezért elsősorban a jobbágyságot és az adóköteles népesség lélekszámát tartalmazza. A területi hiányosságok oda vezethetők vissza, hogy az összeírás előtt nem sokkal szabadult fel az ország a másfél évszázados török uralom alól, ezért a déli határvidéken, ahol katonai igazgatás volt, nem tartottak összeírást. A nagyszámú mai magyarországi és szlovákiai adatok meglepte oda is visszavezethető, hogy ez a terület érintetlen maradt a törökök támadásától (kivételt képez Magyarország középső része és az Alföld, mely a török közigazgatás részét képezte), valamint hogy ez a rész már a 16. századtól a Habsburg Birodalom része volt.

Külön érdekessége a könyvnek még az adatok térképeken történő ábrázolása is. Ahogy Vörös Ferenc is kitér rá a könyvében, az adatokat nem a korabeli, tehát a 18. századi megyebeosztású térképeken ábrázolja, hanem az 1910-eseken. Erre az önkényességre a szerző azért vállalkozott, mert így az adatokat egyszerűbben és világosabban lehetett a térképeken vizualizálni.

A könyv további részében kitér a család- és keresztnévek nyelvföldrajzára. Itt meg kell említenem, hogy a mű a keresztnévvel csak egy pár fejezet erejéig foglalkozik, de döntő többségében a családnéveket és azok formáit mutatja be. Majd egy rövid betekintést enged a kettős családnévek életébe és a korpuszban elfoglalt helyére. Itt a kialakulásukról és a korabeli használatukról és elterjedésükről beszél.

A mű hátralévő részében a leggyakoribb családnévvel, a magyar és a szláv asszonynévképzős nevekkel és a relictákkal⁵ foglalkozik.

A szerző nem az előforduló összes családnévet sorolja fel, hanem csak a leggyakoribbakat, melyeket összevetett a 2009-es adatbázissal is. Ezek alapján a következő négy leggyakoribb családnévet mutatja be részletesen: *Kovács*, *Szabó*, *Nagy*, *Tót*. Ezen nevek mindegyikénél foglalkozik a név eredetével és a korpuszban megtalálható változataival. Az eredményeket táblázatokban és megyei lebontású térképeken szemlélteti, melyek még áttekinthetőbbé és világosabbá teszik érveléseit és okfejtéseit.

A magyar és a szláv asszonynévképzős neveknek az alábbi alkategóriákat különíti el Vörös Ferenc: a relicták *-ka* és *-ička* képzős családnéveit, az *-ova* birtokosképzős családnéveket, valamint a *-né* képzős asszonynéveket. Ezen asszonynévképzős neveknek, ahogy Vörös Ferenc többször is megjegyzi, első látásra nehéz eldönteni, hogy valóban nőnemű személyekre vonatkoznak, mivel a korpuszban döntő többségükben férfinevekhez kapcsolva jelennek meg (de találunk példát az ellenkezőjére is, mert a korpusz tartalmaz olyan neveket is, amelyekről egyből megállapítható, hogy nőről van szó). Ez azzal magyarázható, hogy a korabeli összeírást végző személyek nem minden esetben járták végig a falu összes portáját, hanem a falu elöljáróitól és köztisztviselőitől kérdezték rá az adott település lakosainak nevére. Ők pedig az elhunyt férj nevét mondták be, és az összeírók ezt a nevet látták el a fentebb már említett *-ka*, *-ička* és *-né* képzőkkel.

⁵ A *relicta/relictus* latin eredetű szó, melynek jelentése: elhagyott, elvált (nem feltétlenül a házastárs halála miatt) pl.: Relicta) Kis Molnárné.

Míg az első két képző⁶ a szláv lakosságra volt jellemző, és a nevek térbeli elhelyezkedése is erre enged következtetni, addig a *-né*⁷ képzős változat a magyar lakosság körében terjedt el nagyobb számban.

Az *-ova*⁸ birtokosképzős családnevekről már Vörös Ferenc is teljes bizonyossággal állítja, hogy ezek a nevek nőnemű személyeket takarnak, még akkor is, ha a korpuszban a névegyüttes férfi keresztnévet tartalmaz.

Összegzésként elmondható, hogy Vörös Ferenc munkája érthetően és világosan foglalja össze az 1720-as országos összeírás adatait, valamint rámutat a korpuszban rejlő kiaknázatlan területekre is, és azokra az új lehetőségekre, amelyeket a térinformatikai szoftverek bevonása jelenthet a névtan, valamint a névtannal foglalkozó kutatók számára. Végezetül a szerző szavaival ajánlom a könyvet mindazok figyelmébe, akiket érdekel a nyelvtudomány eme szakterülete: „Abban reménykedve teszem közzé az eddigi eredményekből készült, első pillantásra meglehetően önkényesnek tűnő válogatást, hogy nemcsak a névtanosok, hanem a nyelvtörténészek, kontaktológusok, történészek, néprajzosok és sok más szakterület kutatóinak érdeklődését is sikerült felkeltenem. Ezek után csupán bízni tudok abban, amit az előszóban megfogalmaztam: e monográfia sorai a későbbiekben termékeny együttgondolkodást indíthatnak útjára, hiszen talán nem túlzás azt állítani, hogy a fentebb bemutatott jelenségek majd mindegyike új, eddig nem alkalmazott megközelítéseket tartalmaz.”

⁶ Vörös Ferenc a korpusz alapján az alábbi példákat hozza az *-ička* és a *-ka* képzős asszonynevekre: *Georgius Velicska, Andreas Uricska, Matthias Rusicska, valamint Helena Cservenka, Dorothea Zimianka, Elisabetha Kupka.*

⁷ A teljesség igénye nélkül néhány példa a *-né* képzős asszonynevekre: *Orógh Simonné, Gazdag Takácsné, Katrina Fazekasné*

⁸ Néhány példa az *-ova* birtokosképzős családnevekre: *Joannes Gyurcsova, Fedor Ruzskova, Stephanus Borsova.*

